

Részletes beszámoló

Az NKFIH K-120779 számú projekt keretében Kassák Lajos 1915 és 1927 között kiadott avantgárd folyóiratainak (*Tett, Ma, 2×2, 365, Dokumentum*) komplex alap kutatásokra támaszkodó, interdiszciplináris vizsgálatát vállaltuk. A projekt során rendszeresen publikáltuk a részeredményeket, valamint elkészítettük a lapokat bemutató kollektív monográfiáinknak egy első szerkesztési körön átesett – lektorálatlan – kéziratát is. Munkánk során eddig feltáratlan, illetve az olvasók számára kevésbé ismert forrásokat is bemutatunk, például Kassák levelezését felelőségével, Simon Jolánnal, valamint különféle, eddig még be nem mutatott dokumentumokat, (analektákat, fotókat, kiadványokat) és műtárgyakat a Kassák Múzeum, a Petőfi Irodalmi Múzeum, valamint további hazai és nemzetközi köz- és magángyűjteményekből. A tárgyalt időszakból több anyagcsoportot is digitalizáltunk. Így Kassák Lajos 1909 és 1928 közötti levelezését is, amit később szeretnénk publikálni. Kassák levelezésének jelentősebb részét a Kassák Múzeum és a Petőfi Irodalmi Múzeum őrzi, kisebb részük pedig más hazai és külföldi hagyatékokban található. Még a kutatási szakaszban egyértelművé vált számunkra, hogy e gazdag levelezés komplexitását a tervezettnél rétegzettebben, egy kritikai kiadásban lehet jól visszaadni. Ezért a levelezés digitális kritikai kiadásának elkészítésére 2021-ben Dr. Dobó Gábor kollégánk vezetésével benyújtottunk egy újabb pályázatot, amelyet sikerrel el is nyertünk, azóta ennek az újonnan megnyert pályázatnak a keretében folyik a feldolgozás (NKFIH FK-139325). A most záruló jelen projektünkben a levelezés digitalizálásának csak az előkészítése történt meg, ezen a ponton tehát eltértünk az eredeti munkatervtől. (A digitalizálás technikai körülményei sajnos nem voltak adottak az időszakban az állandó intézményi átszervezések miatt: a PIM-ben a Dr. Palkó Gábor által megvalósított Digiphil.hu az ELTE-hez került, amikor a projektünkben egyébként senior kutatóként részt vevő Palkó Gábor elhagyta az intézményt, és a PIM Digitális Bölcsészeti Központja (DBK), mely a hazai közgyűjteményekben zajló digitalizáció, tartalom- és szolgáltatásfejlesztések támogatására, koordinálására és dinamizálására jött létre, csak 2021 tavaszán kezdte meg a működését, s ennél fogva már csak a Dr. Dobó Gábor vezette, fent említett pályázatba tudott érdemben bekapcsolódni.) A Kassák-lapok és Kassák Lajos működése hazai sajtóvisszhangjával kapcsolatos – a kutatómunkát megkönnyítő – adatbázist azonban elkészítettük.

Az NKFIH K-120779 számú projekt során elvégzett munka eredményei a következők:

- az időszakra vonatkozó Kassák-levelezés feltárása (1915–1928);
- a Kassák-lapokkal és Kassák tevékenységével kapcsolatos sajtóvisszhang feldolgozása (1915–1928);

- kilenc szerkesztett kötet, melyből négy magyar és öt angol nyelven jelent meg;
- a kutatócsoport tagjai részéről mintegy tíz, meghívott- vagy konferenciaelőadóként megtartott előadás, melyeket írásban egyelőre nem publikáltunk;
- 29 tanulmány magyar, illetve angol/német/cseh nyelven – ezek részben konferenciaelőadásként is elhangoztak;
- hat, a Kassák-lapokhoz szorosan kapcsolódó időszak kiállítás;
- a Kassák-lapok interdiszciplináris szempontú kutatását lezáró monográfiánk kézírata, melyet 2023-ban *open access* formában kívánunk közzéadni. Kötetünket a korszak kutatóin túl egy szélesebb körnek, a téma iránt érdeklődőknek, egyetemi oktatóknak, egyetemistáknak, érdeklődő középiskolásoknak is szánjuk. Annak, hogy a kéziratot egyelőre nem áll módunkban az NKFIH rendelkezésére bocsátani, pénzügyi és technikai akadálya van, ugyanis a lektorálás és a szerkesztés költségeit még nem sikerült előteremtenünk.

A kutatás ideje alatt folyamatosan publikáltunk hazai és nemzetközi folyóiratokba, kiadványokba, adott esetben évfordulós konferenciák (1914-1918, 1918–1920) tematikájához is igazodva. Mivel az avantgárd periodikák kutatása világszerte kurrens és konjunkturális terület, a Kassák-kutatás legfrissebb eredményeinek rendszeres nemzetközi bemutatása a mi esetünkben is elengedhetetlen volt. Szeredi Merse Pál és Dr. Dobó Gábor két nemzetközi kiadványnak, Szeredi Merse Pál és Sasvári Edit pedig egy magyar-angol nyelvű kiadványnak voltak a szerkesztői. Szeredi Merse Pál társszerzőként is szerkesztett kötetet.

Publikációink témaválasztását alapvetően a vonatkozó időszakban megrendezésre került konferencia- és workshop-felhívások tematikájához, illetve tematikus folyóiratszámok, valamint kiadványok témafelvetéseihez igazítottuk. Az *International Yearbook of Futurism Studies* című évkönyvben például Kassák és lapjainak futurista vonatkozásait mutattuk be. Több tanulmányunk is foglalkozik a Kassák-lapok nemzetközi és hazai hálózataival. A magyar kortársak közül vizsgáltuk az Ady és Kassák közötti viszony alakulástörténetét, a József Attila bécsi éveivel foglalkozó kötetben pedig Kassák emigráns éveit és kapcsolatait mutattuk be. Megjelent négyünknek egy közös tanulmánya cseh és angol nyelven, amely az aktuális nemzetközi avantgárdkutatások egyik alapvető témájára reflektál, nevezetesen, hogy az avantgárd a tudományos vagy az ontológiai látásmódot részesítette-e előnyben. Több tanulmányunk is tárgyalja a Kassák-lapok időben változó művészet- és művész szerepfelfogását, valamint a lapok és a szélesebb társadalmi

nyilvánosság viszonyának kérdését. A kétezres évek óta megélénkülő nemzetközi folyóiratkutatások aktuális kérdésihez kapcsolódva is születtek publikációk a Kassák-lapok témájában. Az avantgárdra vonatkozó közép-európai múzeumi tevékenységre is reflektáltunk: a régió történeti avantgárd mozgalmait 2018-ban fókuszba helyező, az olomouci modern művészeti múzeum által megrendezett nemzetközi kiállításról például kiállításkritikát közöltünk magyar és angol nyelven. A Kassák-lapokban műalkotás-reprodukciókkal megjelenő művészekkel kapcsolatos publikációkat is közöltünk.

A konferencia-részvétel azoknak a szempontoknak a körét gazdagította, amelyekkel a Kassák-lapok helyzetét olyan, történelmileg turbulens időszakokban vizsgáltuk, mint az első világháború, az azt követő forradalmak, Trianon, illetve az ellenforradalmi rendszer kialakulása. Így nem utolsó sorban a történeti avantgárdal kapcsolatos kutatómunkához fontos elméleti és módszertani kérdéseket is tisztázni tudtunk. Mind a Kassák Múzeum által rendezett konferenciák, mind a külföldi konferenciákon való részvételünk erősítették a Múzeum nemzetközi kapcsolatrendszerét, beágyazottságát, többek közt nagyon jó kapcsolatra tettünk szert Hubert Van den Berggel, az észak- és közép-európai avantgárd holland szakértőjével, valamint a futurizmus világhírű német szaktekintélyével, Günter Berghaus-szal is. Ők mindketten a Brill könyvkiadó *Avant-Garde Critical Studies* című könyvsorozatának a szerkesztői. Berghaus és Van den Berg meghívott előadóként a rendezvényeinken is szerepeltek: Van den Berg professzor nyitotta meg az *Aktív ábrák. Kapcsolatépítési stratégiák az avantgárd hálózatokban* című kiállításunkat, Berghaus professzor pedig a PIM-Kassák Múzeum meghívott előadójaként tartott előadást a Petőfi Irodalmi Múzeumban a futurizmus kutatásának tudománytörténetéről. További fontos lépés volt a nemzetközi kapcsolatok kiépítésében, hogy Szeredi Merse Pál és Dr. Dobó Gábor részt vettek Adriaan Goonissen holland kutató-muzeológus felkérésére az oostendi múzeum (Mu.Zee) időszakos kiállításának megvalósításában (*The Architecture of Images during the Interwar period: Flouquet, Kassák en Léonard*).

Mind a közleményeink, mind – az egyelőre kéziratban létező – többszerzős monográfiánk az irodalomszociológia- és történet, a művészettörténet, az értelmiségtörténet, a folyóirat-kutatás (*periodical studies*), valamint a kulturális transferek megközelítésmódjával, a magyar avantgárd jelenségeinek a hasonló nemzetközi aktivitásokkal való összehasonlításban jöttek létre. Reményeink szerint ez a komplex szemléletmód és az ezen nyugvó innovatív szempontrendszer új megvilágításba helyezi Kassák életművét, a lapjaival kapcsolatos diskurzust, és árnyalják a magyar történeti avantgárdal kapcsolatos korábbi képet. Kutatásunk

és monográfiánk a magyar avantgárd aprólékos, komplex forrásanyagot mozgató vizsgálatára épülnek. A teljesség igényével igyekeztük a dokumentumok legszélesebb körét és a források legkülönbözőbb típusait bevonni a kutatásba és a feldolgozásba. Ennek eredményét online és – lehetőség szerint – nyomtatott formában is szeretnénk nyilvánosságra hozni. Az online kiadást a folyóiratok annotált digitális kiadásával tervezzük megvalósítani a (dHUpla.hu felületen). Mivel tevékenységünk az elmúlt években integrálódott a nemzetközi folyóiratkutatás hálózatába, középtávon a kötetünk angol nyelvű kiadását is tervezzük.

Kassák avantgárd lapjainak és folyóiratszerkesztői munkásságának alap kutatásokra épülő bemutatása a Kassák lapok megalapítását és fennállását, valamint történelmi-társadalmi kontextusaikat is figyelembe véve négy különböző korszakot jelöl: *A Tett* (1915–1916), budapesti *Ma* (1916–1919), bécsi *Ma* (1920–1925), az emigrációból való hazatérés évei és a *Dokumentum* időszaka (1926–1927). A monográfiában Dr. Balázs Eszter vezető kutatóként *A Tett* és a budapesti *Ma* folyóiratokat, illetve Kassák és munkatársainak 1915–1919 közötti – az első világháború, az 1918-as októberi forradalom és a Magyarországi Tanácsköztársaság alatti – munkásságát elemezte; a vonatkozó időszakhoz kapcsolódó témákban előadásokat tartott hazai és külföldi konferenciákon, továbbá részt vállalt a kötet egészének szerkesztésében. Sasvári Edit szenior kutató a projekt koordinációjában vett részt, és ő a kötet tartalmi szerkesztője. Szeredi Merse Pál, aki időközben a Petőfi Irodalmi Múzeum–Kassák Múzeum igazgatója lett, a projekt fiatal kutatójaként Kassák Lajos 1920 és 1925 között megjelent lapjait (*Ma*, 2×2) dolgozta fel és elemezte őket tanulmányában. Dr. Dobó Gábor Kassák hazatéréseivel és az 1926-27-ben elindított és működő *Dokumentum* című folyóirattal foglalkozott. (A kötet négyünk neve alatt jelenik majd meg.) Tverdota György professzor a kutatócsoport másik szenior kutatójaként segítette tanácsaival, valamint a Kassák Múzeumban tartott előadásaival a projekt munkáját. A Kassák Múzeumban rendezett szakszemináriumi alkalmakon Tverdota professzor bemutatta Gáspár Endre *Kassák Lajos az ember és munkája* című könyvét, illetve felkért opponens volt az Ady és Kassák kapcsolatát elemző tanulmány vitáján. György Péter a történelmi avantgárd zsidó aspektusát tárgyalta egy belső workshopunkon felkért előadóként. Kéziratunk szerkesztése folyamatban van.

A Kassák-lapokhoz szorosan kapcsolódó időszaki kiállításaink a következők voltak (Petőfi Irodalmi Múzeum–Kassák Múzeum):

1. *Csodálatos történet? Egy avantgárd művészpár: Újvári Erzsébet és Barta Sándor*. Petőfi Irodalmi Múzeum–Kassák Múzeum, 2022. január 29. – 2022. augusztus 28.
Kurátorok: Dobó Gábor, Szeredi Merse Pál, Bagdi Sára. Szakértő: Balázs Eszter.

2. *Mattis Teutsch – Avantgárd és konstruktív realizmus.* Petőfi Irodalmi Múzeum–Kassák Múzeum, 2020. január 24. – 2020. augusztus 31. Kurátorok: Sasvári Edit, Szeredi Merse Pál.
3. *Aktív ábrák. Kapcsolatépítési stratégiák az avantgárd hálózatokban.* Petőfi Irodalmi Múzeum–Kassák Múzeum, 2018. október 26. – 2019. május 12. Kurátorok: Balázs Eszter, Dobó Gábor, Szeredi Merse Pál.
4. *Kassákizmus 1. Új művészet – A bécsi MA az avantgárd nemzetközi hálózataiban.* Petőfi Irodalmi Múzeum, 2017. október 13. – 2018. február 25. Kurátorok: Sasvári Edit, Szeredi Merse Pál.
5. *Kassákizmus 2. Az új Kassák – A ló meghal és a madarak kiröpülnek.* Petőfi Irodalmi Múzeum–Kassák Múzeum, 2017. október 20. – 2018. február 25. Kurátorok: Sasvári Edit, Szeredi Merse Pál.
6. *Kassákizmus 3. Új dráma, új színpad – A magyar avantgárd színházi kísérletei.* Petőfi Irodalmi Múzeum–Bajor Gizi Színészmúzeum, 2017. október 27. – 2018. február 25. Kurátorok: Galács Judit, Szeredi Merse Pál.

Budapest, 2022. október 30.

Dr. Balázs Eszter

vezető kutató